

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СХІДНОЇ І СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Кафедра східної і слов'янської філології

СИЛАБУС

вибіркової навчальної дисципліни

«Класична арабська лексикографія»

Спеціальність: B11 (035) Філологія

Спеціалізація: B11 060. (035.060) Східні мови та літератури (переклад включно), перша – арабська

Освітня програма: Арабська мова і література та переклад, друга східна мова, західноєвропейська мова

Рівень вищої освіти	перший (бакалаврський)
Кафедра	кафедра східної і слов'янської філології
Факультет	факультет східної і слов'янської філології
Викладач	Рибалкін Валерій Сергійович
Статус дисципліни	вибіркова дисципліна професійної і практичної підготовки
Семестр	III курс, VI семестр
Обсяг дисципліни, кредити ЄКТС, загальна кількість годин	3 кредити ЄКТС / 90 годин
Мова викладання	українська / арабська
Коротка анотація дисципліни (Що я вивчатиму?)	У 17-18 ст. працями голандської школи були закладені підвалини граматичного та лексикологічного вивчення арабської мови. Вони відчутно позначені впливом арабської мовознавчої, зокрема лексикографічної традиції. Перші наукові проекти, що принесли східознавству світову славу й міжнародне визнання, були пов'язані з арабськими текстами джерелознавчого й аналітичного характеру, які неможливо було адекватно витлумачити без відповідних словників. У спецкурсі вивчатиметься картина формування та розвитку арабської національної традиції в галузі опису лексики та укладання словників, буде показано генетичну спадкоємність методів вивчення мовних фактів на матеріалі величезного корпусу оригінальних середньовічних джерел - від першого словника "Книга 'Айна" ал-Халіла ібн Ахмада (719-791) до лексикологічної енциклопедії "Світильник мовознавчих наук" ас-Суйуті (пом.1505). Подано аналіз базисних концепцій традиційного арабського словникарства, теоретичних засад лексикографії та практичного інструментарію їх утілення у словниках різноманітних типів. Вперше в коментованому авторському витлумаченні подаються ключові фрагменти з оригінальних трактатів видатних арабських лексикологів та лексикографів: ал-Халіла, ал-Джавгарі, Ібн Фариса, А.Ф.Шидйака та ін. Насамкінець пропонується аналітичний огляд сучасних арабських словників – як автохтонних тлумачних, так і дво/багато/мовних, у тому числі розміщених у мережі Інтернету.
Мета вивчення дисципліни (Чому це цікаво й потрібно вивчати?)	Метою курсу є ознайомлення студентів із основними етапами формування арабської традиції словникарства, із працями провідних арабських лексикографів. Навчити студентів розбиратися в суті підходів до аранжування лексики, основні принципи її групування та впорядкування; аналізувати і критично зіставляти підходи арабських і зарубіжних лексикографів в царині лексикографічної теорії та практики; адекватно оцінювати методи, системи та структуру аранжування словників різних класів і типів.
Результати навчання (Чому я навчуся на цій дисципліні?)	У результаті вивчення цього курсу студент повинен знати: - етапи формування арабської традиції словникарства; - принципи організації й проведення комплексних теоретичних і експериментальних досліджень в філології та перекладознавстві з урахуванням відомих лексикографічних ресурсів, відповідно до міжнародних стандартів і рекомендацій. вміти: - на постійній та регулярній основі самостійно знаходити та критично оцінювати потрібний тип словника для конкретної дослідницької та прикладної роботи. - визначати тип лексикографічної праці, який оптимально

	відповідає меті власного наукового пошуку, адаптуватися до нових умов і ситуацій шляхом підбору належного типу словника. • вміти користуватися словниками усіх типів та видів упорядкування (аранжування).
Компетентності <i>(Яку сукупну користь я отримаю від вивчення цієї дисципліни?)</i>	У результаті вивчення цього курсу студент повинен знати: етапи формування арабської традиції словникарства; принципи організації й проведення комплексних теоретичних і експериментальних досліджень в філології та перекладознавстві з урахуванням відомих лексикографічних ресурсів, відповідно до міжнародних стандартів і рекомендацій. вміти: на постійній та регулярній основі самостійно знаходити та критично оцінювати потрібний тип словника для конкретної дослідницької та прикладної роботи. визначати тип лексикографічної праці, який оптимально відповідає меті власного наукового пошуку, адаптуватися до нових умов і ситуацій шляхом підбору належного типу словника. – вміти користуватися словниками усіх типів та видів упорядкування (аранжування).
Види занять і їхній розподіл за годинами	Лекції – 20 год. Практичні заняття – 10 год. Самостійна робота – 60 год.
Тематика навчальної дисципліни	Змістовий модуль 1. Біля витоків арабської лексикографічної традиції. Тема 1. Вступ: Місце лексикографії у структурі автохтонних арабських дисциплін. Типологія принципів відбору й упорядкування лексичного матеріалу лексикографічних праць з неформальними принципами впорядкування. Лексико-семантичний, або тематичний, принцип (ЛСП) класифікації лексики. Тема 2. Глосарії незвичайної лексики в Корані (<i>ğarīb al-ḥurʿan</i>). Глосарії незвичайної лексики хадисів (<i>ğarīb al-ḥadīṣ</i>). Глосарії діалектної лексики Корану (<i>lughat al-ḥurʿan</i>). Словники діалектної лексики племен (<i>lughat al-kaḥbaʿil</i>). Глосарії запозиченої лексики (<i>muʿarrab i daḥiḥ</i>). Глосарії лексики, пов'язаної з людиною і навколишніми реаліями. Глосарії рідкісних словоформ (<i>naḥadīr</i>). Словники-"антології" ЛСП узагальнюючого типу. Тема 3. Аналітично-морфологічний принцип (АМП) систематизації лексики (принцип парадигматичної класифікації). Словники дієслівних форм (<i>ḥutub al-ʿaḥʿal</i>). Глосарії масдарів (<i>ḥutub al-masadir</i>). Словники іменних форм (<i>ḥutub al-ʿasmaʿ</i>). Словники АМП узагальнюючого типу (<i>ḥutub al-ʿabniya</i>). Змістовий модуль 2. Класичні словники. Тема 4. Аранжування лексики з урахуванням її кореневої структури. Ал-Халіл ібн Ахмад і "Кітаб ал-'Айн". Передмова до "Кітаб ал-'Айн" - перший мовознавчий трактат в АЛТ, що зберігся до наших часів. Іншомовні переклади передмови до "Кітаб ал-'Айн". Тема 5. Фонетико-пермутативний принцип (ФПП) розміщення лексики в "Кітаб ал-'Айн". Подальші словники, складені за ФПП. Тема 6. Вплив ФПП на лексикографічну традицію: розвиток принципів розміщення лексики з урахуванням її кореневої структури. Алфавітно-пермутативний принцип (АПП). "Джамгара" Ібн Дурейда. Експерименти Ібн Фариса: алфавітно-кільцевий принцип (АКП). Тема 7. Римовий принцип (РП). Ал-Банданіджі, лексиколог ал-Фарабі, ал-Джавгарі. Ас-Сихах" та інші словники РП аранжування. Змістовий модуль 3. Алфавітні принципи та словникова стаття. Тема 8. Неповні алфавітні принципи (НАП). Повний алфавітний принцип (ПАП). Словникова стаття в класичному арабському тлумачному словнику; розташування у ній кореневих дериватів. Фонетична та граматична характеристика слова Тема 9. Лексико-семантичне тлумачення слова. Словникові позначки (<i>luga</i>, <i>ʿibḍal</i>, <i>muṣṭaʿmal</i>, <i>muḥmal</i>, <i>maklūb/-kalb</i>). <i>Muʿarrab i daḥiḥ</i>, специфіка трактування перських запозичень. Скорочені літерні позначки та ілюстрації. Тема 10. (Заключна). Класичні арабські словники й сучасна лексикографічна практика. Огляд сучасних тлумачних арабських словників. Аналіз двомовних та багатомовних загальних та спеціалізованих словників (фахова термінологія). Лексикографічні ресурси Інтернету (Катарський проєкт тощо).
Політика оцінювання (розподіл балів і критерії)	1. Методи семестрового контролю – максимальна кількість балів за роботу на практичних заняттях протягом семестру дорівнює 50. Оцінювання здійснюється під час усіх видів навчальних занять і за результатами самостійної роботи. Під час практичних занять оцінюється усна відповідь, виконання практичних завдань, презентація проєктів для

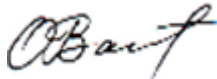
	самостійного опрацювання. Застосовуються такі методи контролю: – методи усного контролю: індивідуальне опитування за теоретичним матеріалом, підготовлена доповідь, коротке повідомлення; – методи письмового контролю: експрес-контроль, тестові завдання. 2. Методи проміжного контролю – відбуваються у березні, коли викладач вираховує середнє значення балів за аудиторну й самостійну роботу студента з округленням до десятої частки числа. 3. Модульна контрольна робота – максимум 50 балів за всю МКР, якщо передбачено підсумковий контроль у формі заліку. МКР виконується й оцінюється після завершення модулю, зміст МКР регламентується на засіданні кафедри. 4. Методи підсумкового контролю – залік. 5. Особливості організації навчального процесу, оцінювання всіх видів роботи, проведення МКР, семестрового, проміжного і підсумкового семестрового контролю за дистанційною формою навчання регламентується положенням про Порядок проведення семестрового контролю в дистанційному режимі з використанням ІТ-технологій з усіх навчальних дисциплін¹.
Передумови вивчення дисципліни	<i>Успішне опанування курсів «Арабська мова», «Практична граматики арабської мови», «Вступ до арабської філології», «Лексикологія арабської мови».</i> <i>Знання теоретичних основ курсів «Основи загального мовознавства».</i>
Навчально-методичне й інформаційне забезпечення	Основна (базова): Рыбалкин, В.С. (1990). <i>Арабская лексикографическая традиция</i>. Київ: «Наукова думка». Рибалкін В.С. (1993). Класична, арабська лексикографія (VIII-XIII ст.). Східний світ. №2. С.65-73. Рибалкін. В. С. (2000). <i>Арабська лінгвістична традиція: класичні концепції та їх сучасна інтерпретація</i>. НАН України, Інститут сходознавства ім. Кримського. Рыбалкин, В.С. (2003). <i>Классическое арабское языкознание</i>. Київ: Стило. Рыбалкин, В.С. (1994). <i>Классические арабские словари</i>. Київ. Рыбалкин, В.С. (1994). <i>Ранние арабские словари</i>. Київ. Халидов, А.Б. (1987). <i>Словари Исфаха ал-Фараби и Махмуда ал-Кашигары (из истории лексикографии в Средней Азии X-XI вв.)</i>. ПП и ПИКНВ. Ч.IV. Baalbaki, Ramzi. (2014). <i>The Arabic Lexicographical Tradition: From the 2nd/8th to the 12th/18th Century</i>. Leiden: Brill. Bakr, S.Y. (1970). <i>Dirāsāt muqārana fī -l-mu'ğam al-'arabī</i>. Bayrūt. Darwīš, 'A.A.F. (1956). <i>Al-Ma'ğim al-'arabīya ma'a 'i'tinā' ḥāṣṣ bi-mu'ğam al-'ayn li-l-Ḥalīl ibn Aḥmad</i>. Al-Qāhira. Haywood, J.A. (1960, 1968). <i>Arabic lexicography: Its history and its place in the general history of lexicography</i>. Leiden: Brill. Kopf, L. (1976). <i>Studies in Arabic and Hebrew Lexicography</i>. Jerusalem. Naṣṣār, H. (1956). <i>Al-Mu'ğam al-'arabī – naṣ'atu-hu wa-taḥawwuru-hu</i>. Ğ.1-2. Al-Qāhira. Ṭab'a 2: Al-Qāhira. Sezgin, F. (1982). <i>Geschichte des arabischen Schrifttums</i>. Bd VIII: Lexikographie bis ca. 430 H.; Leiden: Brill. 'Umar, A.M. (1982). <i>Al-Baḥṣ al-luğawī 'inda -l-'arab</i>. Ṭab'a 4. Al-Qāhira. Wild, S. (1965). <i>Das Kitāb al-'ain und die arabischen Lexikographie</i>. Ph.D.Diss. München-Wiesbaden. Wild, S. (1968). <i>Das Kitāb al-ğim des Abū 'Amr aṣ-Ṣaibānī. Ein Beitrag zur arabischen Lexikographie</i>. Inaug. Diss. München. Versteegh, K. (1997). <i>The Arabic Linguistic Tradition</i>. New York: Routledge. Додаткова: Белова, А.Г. (1992). <i>Рец. на кн.: В.С. Рыбалкин. Арабская лексикографическая традиция</i>. Киев, «Наукова думка». Гаркавец, А.Н. (2019). <i>Китаб-и Маджму'-и Тарджуман-и Турки ва 'Аджамі ва Мугали ва Фарси. «Сводная книга переводчика по-туркски, и по-персидски, и по-монгольски, и на фарси» Халила бин Мухаммада бин Йусуфа ал-Кунави</i>. При участии О. О. Туякбаева. Алматы: Баур. Зарине-заде, Г.Г. (1965). Сравнение "Сихах ал-арабиййа" и "Сихах ал-фурс". <i>СЯ</i> 2(2): С.557-567. Рыбалкин, В.С. (1985). Принципы построения средневековых арабских толковых словарей. <i>Проблемы изучения письменности и памятников культуры народов Востока</i>. Москва: «Наука». Рыбалкин, В.С. (1987). Персидские заимствования в словаре Абу Насра Исмаила ал-Джаухари "Тадж ал-луга ва-Сихах ал-'арабиййа". <i>Ирано-афразийские языковые контакты</i>. С.133-138. Рыбалкин, В.С. (1978-1979). Предисловие словаря ал-Халила "Kitāb al-'Ayn". Исследование, перевод, комментарий. <i>Письменные памятники Востока. Историко-филологические исследования</i>. Ежегодник. С.108-122. Тематичний ілюстрований арабсько-російсько-англійсько-український

¹ <http://surl.li/cxvmv>

	словник «Аль-Халіль». (2007). Під ред. В.С. Рибалкіна. Київ: Центр арабо-мусульманської цивілізації ім. аль-Халіля ібн Ахмада, Ġālī, (Ghali) W.R. (1971). <i>Al-Mu'ğamāt al-'arabīya: bibliogrāfiya šāmila mašrūha. Al-Qāhira. (English preface; English title: Arabic dictionaries - a comprehensive annotated bibliography).</i> Darwīš, 'A.A.F. (1967). <i>Kitāb al-'ayn: 'awwal mu'ğam fī -l-luġa al-'arabīya li-l-Ĥalīl ibn Aḥmad al-Farāhīdī. I. Taḥqīq wa-murāğ'a. Baġdād.</i> Guillaume, A. (1965). <i>Hebrew and Arabic Lexicography: A Comparative Study.</i> Leiden. Rodriguiz, D.C. (1966). <i>Ibn Sida de Murcia, el Mayor Lexicografo de al-Andalus.</i> Granada: Universite de Granada. Rybalkin, Valeriy S. (2007). <i>The Linguistic Legacy of al-Halil ibn Ahmad. Arabowie. Islam. Świat / pod redakcja Marka M.Dziekana i Izabeli Kończak.</i> Łódź: Ibidem., S.25-43. Wild, S. (1962). <i>Neues zur ältesten arabischen Lexikographie.</i> ZDMG 112(N.F. # 37): 291-298. Інформаційні ресурси в Інтернеті - http://www.nbuv.gov.ua/node/422 - Телеканал «аль-Джазіра» News Today's latest from Al Jazeera - Портал новин أخبار أوكرانيا بالعربية أخبار (arab.com.ua) - Електронна версія газети «аш-Шарк аль-Аусат» الشرق الأوسط أخبار دولية وعربية (aawsat.com) - Бібліотека арабської літератури Library of Arabic Literature - Журнал арабської літератури أخبار أوكرانيا بالعربية أخبار (arab.com.ua) - nwf.com. أكبر متجر إلكتروني للمحتوى العربي (neelwafurat.com)
Форми і способи поточного та семестрового контролю	<i>Семестрове оцінювання:</i> аудиторна робота, самостійна робота, МКР. <i>Підсумкове оцінювання:</i> залік. <i>Умови допуску до заліку:</i> наявність відповідей на практичних заняттях, МКР, виконання усіх запланованих видів аудиторної і позааудиторної навчальної роботи.

Затверджено на засіданні кафедри східної і слов'янської філології, протокол № 15 від «15» квітня 2025 р.

Завідувач кафедри

Валігура О. Р.

(підпис)

(ім'я, прізвище)

Перезатверджено на засіданні кафедри східної і слов'янської філології, протокол № _____ від «_____» _____ 202__ р.

Завідувач кафедри

(підпис)

(ім'я, прізвище)